

Tadeusz Kaszuba

Piotr Semenenko a odnowa filozofii scholastycznej

Studia Philosophiae Christianae 4/2, 219-223

1968

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Z ZAGADNIENŃ HISTORII FILOZOFII

Kaszu ba T.

Piotr Semenenko a odnowa filozofii scholastycznej.

TADEUSZ KASZUBA

PIOTR SEMENENKO A ODNOWA FILOZOFII SCHOLASTYCZNEJ

Wśród wielu doniosłych wydarzeń XIX wieku nie można pominąć renesansu filozofii scholastycznej. Powtórna aktualność tej filozofii narastała stopniowo. Momentem wstępnym nie zaprogramowanej zresztą jeszcze odnowy były — jak wydaje się — badania mediewistyczne. Ujawniły one obiektywną wartość osiągnięć Klasyków Scholastyki. W świetle tych badań bezwzględna „nowość” wielu zagadnień nowożytnej filozofii okazała się co najmniej problematyczna — była bowiem wynikiem nieznanomości dawnych systemów. Dalszym momentem przybliżającym odnowę scholastyki była konieczność przeciwstawienia się tzw. 'filozofii świeckiej' która bądź w założeniach, bądź w konsekwencjach podważała podstawy religii lub Kościoła. Wprawdzie niektórzy myśliciele chrześcijańscy usiłowali wówczas wyjść naprzeciw współczesnej sobie filozofii, lecz nie znając autentycznej tradycji scholastycznej proponowali bądź eklektyzm, bądź tradycjonalizm czy ontologizm¹. Stanowiska te nie zostały jednak przyjęte.

Rozpoczęta wokół zagadnień filozoficznych dyskusja okazała się mimo wszystko pomyślna. Skłoniła ona najprzód samych myślicieli chrześcijańskich do rzetelnych poszukiwań, a następnie spowodowała oficjalne wystąpienie Autorytetu Kościoła. 4 sierpnia 1879 roku Leon XIII wydaje encyklikę Aeterni Patris. Wzywała ona nie tylko do wzmożenia poszukiwań filozoficznych, ale również do przyjęcia jednolitego wzoru filozofowania. Ten ostatni postulat mógł być spełniony jedynie przez powrót do filozofii św. Tomasza z Akwinu.

Wokół powyższego dokumentu papieskiego powstają różne pytania. Jednym z nich, to pytanie o jego genezę. Nie ulega wątpliwości, że

¹ Por. Thonnard F. J., *Précès d'histoire de la philosophie*, Paris 1963, 680—91; Fuller B. A. G., *Historia filozofii*, t. II, Warszawa 1967, 517—19.

zasadniczym czynnikiem prowokującym wydanie encykliki była aktualna sytuacja filozoficzna. Wydaje się jednak, że można przypuścić możliwość jakichś wpływów personalnych. Pewne fakty historyczne przemawiają — chociaż nie wyłącznie — na korzyść, nieznanych dotąd wpływów Piotra Semeneni, zmartwychwstańca (1814—1886).

Semenenko był znaną osobistością w Rzymie. Kontakty jego z Watykanem dotyczyły zasadniczo spraw religijnych. Nie mniej jednak, jako konsultor Rzymskich Kongregacji Indeksu i Officium, jak również jako członek Akademii Religii Katolickiej dał się poznać jako oryginalny filozof².

W 1857 roku nasz Autor zabiera głos w dyskusji między tradycjonalizmem a semiracjonalizmem. Nawiązując do rozprawy Ziemięckiej³ kreśli Semenenko właśnie w tym względzie stanowisko⁴. Powołuje się tam na naukę św. Tomasza. Rozwiązanie bowiem powyższego sporu widzi Semenenko w przypomnieniu i ponownym przyswojeniu filozofii tomistycznego rozróżnienia pryncypiów poznania i treści poznawczych. Te pierwsze, jako prawo myślenia są wrodzone. Wszelka wiedza natomiast jest nabyta. Możliwość jednak nabywania wiedzy przedmiotowej może być zrealizowana na tylko wtedy, gdy uprzednio nastąpi aktualizacja samego prawa myślenia. Aktualizacji tej bezpośrednio dokonuje drugi, aktualny był rozumny za pośrednictwem mowy. Rozwiązanie to może budzić pewne zastrzeżenia, lecz w tej chwili nie jest to interesujące. Wydaje się, że punkt ciężkości należy położyć na samo przypomnienie aktualności filozofii św. Tomasza i na pochwałę wyrażoną pod jej adresem⁵.

W 1860 roku wygłosił Semenenko w Akademii Religii Katolickiej odczyt o wartości awerroizmu⁶. Pozytywny jego wkład w rozwój nauki

² Na temat działalności Semeneni istnieje dość bogata literatura. Zebrano już ponad 200 pozycji bibliograficznych. Po ostatniej wojnie podjęto w niektórych ośrodkach uniwersyteckich badania nad jego twórczością naukową (Archiwum K.U.L. posiada na ten temat 6 prac dyplomowych, Archiwum A.T.K. jedną, dwie prace były zrealizowane również na uniwersytetach amerykańskich). Wyczerpujących jednak i krytycznych opracowań spuścizny naukowej Semeneni dotąd nie ma. Nie bez znaczenia tutaj jest fakt, że poważna część tej spuścizny — szczególnie z zakresu filozofii — nie jest do dziś opublikowana. Łączna objętość tych ostatnich wynosi ponad 1000 stron maszynopisu. W cytowaniu rękopisów podaję tytuł zbioru, np. *Logica, Organon* i stronę maszynopisu.

³ Ziemięcka E., *Zarysy filozofii katolickiej w czterech poglądach* za-warte, Warszawa 1857.

⁴ Semenenko P., *Tradycjonalizm i semiracjonalizm, Przegląd Poznański*, 24 (1857), 151—170.

⁵ *Tradycjonalizm i semiracjonalizm*, 153; *Organon*, 74—7; *Principia de intellectu humano*, 3—25.

⁶ Semenenko P., *Studio critico sull'Averro di Ernesto Renan e sul valore dell'Averroismo*, Roma 1861.

widzi Autor w tym, że przekazał on filozofii średniowiecznej „dobrą i zdrową część filozofii Arystotelesowej”, tj. naukę o definicji i sylogizmie. Natomiast interpretację treściową arystotelizmu dokonaną przez Awerroesa Semenenko kategorycznie odrzuca. Jego zdaniem dopiero filozofia św. Tomasza — rozprawiając naukowo „o Bogu, o człowieku, o świecie i o wszystkich innych rzeczywistościach”⁷ — wypełnia właściwa treścią ramy wiedzy wyznaczone logiką Arystotelesa⁷.

Znane jest jeszcze jedno oficjalne wystąpienie Semenengi w sprawie filozofii tomistycznej. W 1863 roku Pius IX wskutek interwencji omawianego Autora zakazał dysputy nad tezą podważającą wartość filozofii perypatetyckiej⁸. W oświadczeniu swym Semenenko pisał, że powróć do doktryny scholastycznej, jako do fundamentu filozofowania, rokuje prawdziwe nadzieje dla nadchodzących czasów; że trud filozoficzny, jeśli ma być prawdziwy i odkrywczy, jest możliwy tylko w oparciu o filozofię tomistyczną⁹.

Deklaracje powyższe, chociaż nieliczne i rozmiarami skromne były znane najbardziej oficjalnym czynnikom Watykanu. Można się również spodziewać, że historia ujawni coś więcej w tym względzie — jako że działalność Semenengi w Rzymskich Kongregacjach jest do dziś okryta tajemnicą!

Wydaje się jednak, że fakty które przytoczono przemawiają za możliwością osobistego wpływu Semenengi na wydanie encykliki *Aeterni Patris*, a tym samym na odrodzenie filozofii scholastycznej¹⁰.

Odrębne zagadnienie stanowi kwestia, czy filozofia Semenengi jako taka przyczyniła się materialnie do renesansu tomizmu? Przyjmując bowiem hipotezę wpływu omawianego Autora na wydanie encykliki,

⁷ jw 21—8.

⁸ „Peripateticum systema universum sub quacumque forma a veteribus propositum tale est, quod nulla probabili ratione ne leviter quidem suaderi posse videatur”. zob. Smolikowski P., *De philosophia excolenda et perficienda Patris Petri Semenenko CR*, Roma 1905, 4.

⁹ „Il ritorno alle dottrine scolastiche come al fondamento e al fermo punto d'appoggio, è la sola vera speranza ed il solo legittimo intento ai quali appigliarsi si deve chi fra i Cattolici si occupa in questo tempo degli studi filosofici. Ma condannare queste pietre angolari, rigettarle e calpestarle, è un'impresa che difficilmente si può qualificare. Tanto più portentosa sarebbe se movesse da Roma [...] Ogni nuovo lavoro filosofico deve appoggiarsi su quello antico (aristotelico), deve giustificarlo e poi perfezionarlo, se vuol restare nella verità, se intende far fare alla vera scienza un vero progresso. Ma se fa altrimenti, issofatto condanna se stesso e dice di se che è falso”. zob. Smolikowski P., dz. cyt., 4—5.

¹⁰ Por. Gabryl Fr., *Poglądy filozoficzne O. Piotra Semenengi*, Lwów 1912; Kwiatkowski Fr., *Filozofia wieczysta w zarysie*, t. I, Kraków 1947, 211.

i mając w pamięci jego deklaracje na temat tomizmu¹¹ można by się spodziewać, że sam będzie tomistą. Niektórzy autorzy ulegli sugestiom tych deklaracji¹². Wydaje się jednak to mało prawdopodobne. Przemawiają za tym raczej historyczne i systemowe.

Nie ulega wątpliwości, że Semenenko był myślicielem twórczym i oryginalnym. Liczne zajęcia jednak nie pozwoliły mu na systematyczne uprawianie filozofii. Publikacje jego z zakresu filozofii są nieliczne. Wprawdzie różne fragmenty jego systemu można znaleźć w dziełach z innych dziedzin, to jednak — ze względu na ich treść dogmatyczno-apologetyczną, ascetyczną czy językową — nie znalazły one na płaszczyźnie filozofii szerszego oddźwięku.

Są jednak i racje bardziej zasadnicze. Wnikliwa analiza spuścizny filozoficznej Semenunki tak wydanej, jak rękopiśmiennej wskazuje, że jego koncepcja przedmiotu filozofii jest diametralnie przeciwna ujęciom tomistycznym. Pierwszą filozofią — zdaniem Semenunki — jest *Organon*: nauka o zasadach i metodach myślenia i poznawania¹³. Przedmiotem jej jest świadomość ujęta nie w aspekcie treściowym lecz funkcjonalnym: akt jako akt¹⁴. Analiza tego aktu wskazuje na jego 'trójdzielną' strukturę. Przero i treść niesiona tym aktem był jako byt, ma strukturę analogiczną¹⁵. Ale świadomość indywidualna tak w aspekcie funkcjonalnym jak i treściowym nie jest autonomiczna. Czerpie ona swe ostateczne uzasadnienie z Absolutu, który — jak wiadomo z teologii — jest Troistością Osób. 'Troistość' zatem powinna być

¹¹ *'Cum vero tot inveniantur systemata quae inter se omnia discrepant, prorsum certum est; omnia etiam falsa esse, uno aliquo forte excepto. Hoc systema a communi ruina solvandam postea demonstrabimus Philosophiam Scholasticam esse'. Proemium in philosophiam, 35.*

¹² Por. Kwiatkowski Wł., *Św. Tomasz i scholastyka w oświeceniu Ojca Piotra Semenunki CR*, Kraków 1936; Smolikowski P., *System filozoficzny księdza Semenunki*, Przegląd Kościelny, t. V—VI (1904), jak i inne prace tegoż autora.

¹³ „*Organon scientiae humanae quod exponendum aggredimur, totum esse in principiis rite pernoscendis, constituendis, adaptandisque*”. *Organon*, (I), 55.

¹⁴ „*Itaque philosophari incipientibus, in primis quidem sumere oportet tamquam obiectum cognitionis ac scientiae ipsum inesse mentis nostrae; deinde vero in hac inesse sedulo esse distinguendum eius materiam (sc. id quod est, et ex quo consistit) ab eius forma, seu potius a modo quo se habet, a lege et ratione qua vivit seseque manifestat*”. *Organon* (II), 4; „*Cogitatio potest dupliciter sumi: vel ex parte actus ipsius, qua a potentia elicitur, vel ex parte obiecti singularis quod cogitatione attingitur. Ex parte actus [...] est generalis et indeterminata: nam quidquid cogitatio cogitat, est semper cogitatio, est semper actus eiusdem naturae*”. *Organon* (IV), 52.

¹⁵ „*Przedmiot wiedzy i akt sam wiedzy, zaraz od początku, w pierwszej swojej istocie nie pojedynczy jest ale troisty*”. *Biesiady Filozoficzne*, Przegląd Poznański, 31 (1861), 137.

ogólnym prawem rzeczywistości¹⁶. Mielibyśmy tu więc do czynienia ze zorientowanym teologicznie aprioryzmem.

Przy takim ujęciu przedmiotu filozofii należy spodziewać się specyficznej epistemologii. W tym zagadnieniu — najogólniej mówiąc — nawiązuje Semenenko do teorii iluminizmu, którą interpretuje w kategoriach filozofii nowożytnej.

Koncepcja tak przedmiotu filozofii, jak i epistemologii Semeneki będą gdzie indziej rozpracowane szczegółowo. Tutaj sygnalizuję tylko ich specyfikę po to, by filozofii tej nie umieszczać w ramach autentycznego tomizmu.

Wydaje się jednak, że konkluzja ta nie osłabia w niczym możliwości osobistego wpływu Semeneki na wydanie encykliki *Aeterni Patris*, a tym samym na formalną odnowę tomizmu. Fakt ten miałby duże znaczenie dla polskiej kultury naukowej.

---

¹⁶ „Sicut enim tria sunt elementa quae ipsa [lex] exhibet et cogitationis et existentiae, ita etiam et philosophiae ipsius tria erunt elementa, ac proinde membra et partes”. Proemium in *philosophian*, 36.